

Eva Dragomirecká¹

Na podzim minulého roku vyšel v časopise Demografie článek o počtech obětí španělské chřipky v českých zemích [1]. Čtenář, který by předpokládal, že statistici během současné pandemie oprášili pro zajímavost sto let stará data, by byl na omylu. Autorem není statistik, ale lékař, žádné odborné práce podložené výzkumy nebo statistickými údaji v českých zemích dosud nebyly k dispozici a rozsáhlá práce, z níž zmíněný článek vychází, vznikla již v r. 2017 [2], tedy v době, kdy se ještě koronaviru nepovedlo vyvinout pandemickou variantu a získat celosvětovou pozornost. Čtenář žasne, že první systematické pojednání o pandemii španělské chřipky vzniklo s téměř stoletým zpožděním. Autor Harald Salfellner, rakouský badatel v oboru dějin lékařství, chtěl původně psát lékařskou biografii Franze Kafky, narazil však na naprostý nedostatek podkladů o chřipkové pandemii z let 1918–1920. „Zdálo se, jako by historiografie v následnických státech monarchie v oslepujícím světle politických událostí tuto temnou epidemii přehlédla“, konstatuje v úvodu: „Současný nedostatek přehledného zpracování problematiky chřipky v českých zemích a starém Rakousku mě přiměl, abych se pustil do pátrání po španělské chřipce ponořen do takřka mýtické temnoty a učinil ji tématem své disertační práce.“ Dodejme, že práce byla v r. 2018 publikována také v knižní podobě [3], s množstvím dobových fotografií, v češtině, němčině a angličtině.

Co se týče epidemiologie španělské chřipky, autor připomíná, že její původ je nejasný; mimo jiné existovala „čínská“ hypotéza postavená na skutečnosti, že již na konci roku 1917 došlo v severní Číně k prudkému rozšíření velmi nakažlivého onemocnění dýchacích cest, často smrtelného. V únoru a březnu 1918 jsou pozorována ohniska onemocnění v USA i v Evropě, ovšem na evropské frontě jsou zprávy o sílící epidemii cenzurovány. Větší veřejné pozornosti se dostává zprávě, že ve Španělsku onemocněl král, a když onemocní britský premiér i několik ministrů, objevuje se fáma, že nemoc do Británie zavlekli španělští dělníci a neznámé onemocnění je označeno jako „španělská nemoc“, nehledě na protesty španělských úřadů.

Pandemie probíhala ve čtyřech vlnách, které nebyly ve všech regionech jasně odděleny:

První vlna proběhla v USA a Evropě na jaře a začátku léta 1918; onemocnění bylo silně nakažlivé, ale s relativně nízkou mortalitou. Zabíjácovou sílu získal virus až v druhé vlně, která trvala od konce léta do listopadu 1918 a způsobila nejvyšší počet obětí. Třetí vlna následovala jen v některých lokalitách, v lednu a únoru 1919, a čtvrtá vlna v r. 1920. Celkově se odhaduje, že onemocněla až třetina celosvětové populace, tj. 500 až 600 milionů z 1,8 miliardy, a zemřelo 20 až 50 milionů lidí. Autor uvádí do-

1 Tato práce vznikla za podpory projektu „Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě“, reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734, financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj a řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Projekt je realizován v rámci výzvy Excelentní výzkum a jeho výstupy jsou určeny pracovníkům výzkumných organizací a studentům doktorských studijních programů.

stupné údaje pro USA (675 tisíc obětí) a Evropu (2,3 miliony) spolu s konstatováním, že v Rakousku-Uhersku nebyly počty obětí vyčísleny ani přibližně. Pro české země údaje dopočítal podle uvedených příčin úmrtí z civilních a vojenských matrik a výpočty korigoval porovnáním s mírou úmrtnosti v letech s běžnou úmrtností (což nepochybně upraví i počty obětí současné pandemie a lze očekávat, že stejným směrem, tj. počty obětí zvýší o nerozpoznané či nedeklarované případy). Odhaduje 44 až 82,6 tisíc obětí v českých zemích², přičemž nejnižší odhad byl na základě sond z matrik.

Základní údaje o pandemii jsou jen úvodem k cennému popisu celkového obrazu společnosti, ve kterém se tato „největší zdravotní katastrofa 20. století“ odehrála. Předně je to stav lékařské vědy, která je bez antibiotik bezbranná proti zánětu plic, hlavní komplikaci chřipky. Pochybnosti panovaly i ohledně původce nemoci — chřipkový vir byl objeven až v 30. letech. Zatímco v USA a Anglii docházejí vědci k závěru, že chřipku působí malý původce stávajícími přístroji nezachytitelný, na mnohých středoevropských univerzitách se ctí tradice a autorita objevitele tzv. Pfeifferova bacilu influenzy, kterým byl vážený a vlivný tajný rada Richard Pfeiffer z univerzity ve Vratislavi. Je zajímavé si pročítat doklady o tom, jak mnozí vědci (a pracoviště) nalézají Pfeifferův bacil takřka ve všech vzorcích a ironizují výzkumně poctivé a kritické badatele, kteří ho v mikroskopech nevidí (neboť neexistuje).

Další zde popisovanou skutečností rámuje pandemii španělské chřipky byla realita posledního roku války a rozpadu centrální vlády, s nedostatkem jídla, topiva, dopravních prostředků, lékařů a lůžek. Nárůst plicních onemocnění byl přičítán podvýživě v důsledku války a závažnost chřipkové pandemie byla dlouho nerozpoznána a podceňována. Lidé se obávali více nemocí, které s sebou přivázeli vojáci z fronty, jako je tyfus a úplavice.

Autor čerpá informace o opatřeních proti šíření chřipky a postojích obyvatelstva z dostupných českých a rakouských archivních materiálů včetně dobového tisku. Dozvíme se, že Úřad městského vídeňského lékaře přičítal výskyt chřipky neobvykle deštivému létu, nebo jak psal Prager Abendblatt, to „čeho si povšimly bojácné povahy i v Praze není vůbec žádná španělská chřipka, spíše se prý jedná o katarální onemocnění nebo obyčejnou influenzu v důsledku chladného počasí“. V září 1918 je referováno o první oběti v Praze, muži ve věku 25 let, a brzy přestává byt pochyb o tom, že se jedná o epidemii. Reakce rakouské Rady ministrů ze začátku října není příliš povzbudivá: „Úřední opatření budou sotva moci přispět k ochraně před šířením chřipkové epidemie. Chřipka se šíří ohromnou rychlostí, původci nemoci jsou lehce nemocnými lidmi roznášeni prakticky všude, k přenosu ze zdravých na nemocné dochází většinou již v době, kdy si nemocní nejsou své choroby vůbec vědomi. Přijímání izolačních opatření je z tohoto důvodu marné.“ Diskutuje se o tom, že by chřipka měla mít ohlašovací povinnost (nebylo přijato), zda zavřít školy (místně přijato, jinde přes naléhání obyvatel nepovoleno) nebo zábavní podniky (částečně přijato). Lékaři apelují na omezení kontaktů a izolaci nemocných, tato ochranná opatření však nejsou z různých důvodů realizována důsledně. Doporučuje se např. nosit si do restaurace vlastní přebory a sklenice, návštěvy v nemocnici jsou omezeny na krátkou dobu, v divadlech obsazována jen každá druhá řada. Lidé jsou nabádáni k mytí rukou a častému větrání. Ochrana úst gázou se nepovažuje za účinnou proti

2 Počet obyvatelstva v zemích Koruny české činil v říjnu 1918 podle ČSU 9 624 230

bakteriím, i když v některých jiných zemích se ochranné masky, zřejmě z účinnějších materiálů, používají.

V říjnu 1918 prudce roste úmrtnost, v Praze se jedná o desítky obětí denně. Autor dokládá, že v Praze a celé zemi panuje rozhořčení nad nečinností rakouských úřadů, kterým je přičítána spoluvina nad současnou situací, zároveň někteří protestují proti uzavření zábavních míst. Ve Vídni bylo v létě 1918 zřízeno první ministerstvo zdravotnictví, takže i tato instituce se stala předmětem rozhořčené kritiky. Sílí volání po vlastní iniciativě a kritika bezradného čekání na „rozkazy z Vídně“. Nejvyšší letalitu má onemocnění u mladých lidí ve věku 25–34 let; dobový tisk přináší nepřetržitě zprávy o známých osobnostech, které nemoci podlely: 28 letý malíř Egon Schiele a jeho těhotná manželka, syn Jaroslava Vrchlického a jeho manželka i dítě po porodu, malíř Bohumil Kubišta, básník Guillaume Appollinaire, dramatik Edmont Rostand... Z dobových výpovědí však cítíme, že se pandemie odehrávala v době zásadního dějinného zvratu, a neměla proto prioritní pozornost současníků. Jak píše autor: „Zatímco v říjnu 1918 povstávala z trosk rakouského mnohonárodního státu první Československá republika a davy ve městech jásaly, hleděly tisíce nemocných svírané horečkou a kašlem za zataženými závěsy vstříc svému nejistému osudu.“

Z mnoha důvodů je podnětné si přečíst práci Harald Salfellnera o pandemii v době, kdy se konstituovala naše republika včetně státní zdravotní a sociální péče a medicína stála teprve na prahu farmakologického a technologického rozvoje. Doba byla jiná, lidská mysl, která neumí dobře vyhodnotit události přesahující běžnou zkušenost a správně odhadovat rizika, zůstává stejná. Z tohoto důvodu je dobře, že autor napsal svou práci již v r. 2017. Jak tak popisuje popírače, šíření fám o moru, rezignující nebo naopak bez diskusí rozkazující úřady a autority, odborníky trvající na chybných závěrech a polovičatá opatnická řešení, těžko by se bránil obvinění, že v minulosti účelově vybíral příklady zesměšňující současníky.

REFERENCE:

- [1] Harald Salfellner. 2020. Odhad počtu obětí pandemie španělské chřipky v českých zemích v letech 1918 až 1920. *Demografie*, 62: 182–196.
- [2] Harald Salfellner. 2017. *Pandemie španělské chřipky 1918/19 se zvláštním zřetelem na České země a středoevropské poměry*. Disertační práce. Praha: 1. lékařská fakulta, Univerzita Karlova, 197 s.
- [3] Harald Salfellner. 2018. *Španělská chřipka: příběh pandemie z roku 1918*. Překlad Pavel Cink. Praha: Vitalis, 167 stran. ISBN 978-80-7253-332-9.

Eva Dragomirecká

Department of Social Work, Faculty of Arts
(Katedra sociální práce, Filozofická fakulta)
Charles University (Univerzita Karlova)
nám. Jana Palacha 1/2, 116 38 Praha 1
ORCID ID: 0000-0001-7548-1994
eva.dragomirecka@ff.cuni.cz

